

”DET HAR BLIVIT NÅGOT SYMBOLISKT ÖVER DET”

MELLANÖLET OCH 1970-TALETS GENERATIONSUPPROR

I början av Stefan Jarls och Jan Lindqvists dokumentär *Dom kallar oss mods* (1968) klättrar ett gäng ungdomar över staketet vid Stadshusbron i Stockholm. Med sig har de flera stora papperskassar fyllda av flaskor med mellanöl från mataffären. De sätter sig vid vattnet på den lilla gräsplätten framför Stadshuset och dricker. Tre av killarna går bort till kanten och kastar ett par tomflaskor rätt mot utsikten över Riddarfjärden och Södermalm. Scenen är ikonisk. I en gest fångar den det sena 1960-talets ungdoms- och alkoholkultur. Revolten och ölet gestaltas som två sidor av samma mynt. Tonåringarna vantrivs i folkhemmet, miljonprogrammets nya höghusförorter och innerstadens kommersialiserade miljöer.

Idag är det över fyrtio år sedan ”mellisen”, eller öl klass IIB, plockades ner från de svenska livsmedelsbutikernas hyllor. Mellanölet var starkare än dagens folköl och hade en alkoholvolymstyrka på 4,5

procent, dåvarande 3,6 viktprocent. Mellan 1965 och 1977 såldes det i vanliga livsmedelsaffärer. Åldersgränsen var till en början fri i butik och 16 år på krogen, men höjdes efter påtryckningar till en frivillig 18-årsgräns 1970. Införandet av mellanölet var en del i en alkoholpolitik som ville minska svenskarnas drickande. Motboken och starkölsförbudet hade avskaffats 1955 men inte fått den effekt man önskat, väl på systembolaget valde de flesta fortfarande att lägga pengarna på sprit. Genom att sälja ett lite starkare öl i vanliga butiker hoppades man kunna ändra på svenskarnas vanor.¹

Det gjorde man också, men knappast enligt planen. Istället för att få fler vuxna att byta ut brännvinet ökade ölkonsumtionen bland unga lavinartat. Mellanölet var lättillgängligt och dessutom riktades marknadsföringen av den nya volymstyrkan mot ungdomar och ny ungdomskultur.² Moralpanik bröt ut.³ Mellanölet för-

vandlades till sinnebilden för den yngre generationens förakt för föräldrarnas vanor och normer. ”Det har blivit något symboliskt över det”, förklarar föreståndaren vid Hammarby ungdomsgård, Bo Wessberg, 1970 i en intervju från rapportboken *Mellanöl – Ett ungdomsproblem*, om svenska ungdomars alkoholvanor.⁴

I det följande kommer jag att undersöka mellanölets symbolstatus i 1970-talets ungdomskultur. Aldrig någonsin har en ny alkoholprodukt fyllts med så mycket mening på så kort tid och allra viktigast kom ölet att bli i samtida svensk kultur om och/eller för ungdomar.⁵ Vad var det egentligen som hände i svensk debatt och kultur, på ungdomsgårdar och i matbutiker under perioden 1965–77? Hur hamnade en ölburk i centrum av debatt, revolt och nöjesliv?

MILJONPROGRAMMET

Utöver att relateras till ungdomsuppror och motkultur, förknippas mellanölet starkt med lanseringen av miljonprogrammet. Samtida skildringar av mellanölsdrickande utanför reklamens förförliska värld utspelar sig för det mesta i miljonprogramsmiljö, i storskaliga höghusförorter och radhusområden, i opersonliga köpcenter och betonglandskap. Utöver den tidigare nämnda filmen *Dom kallar oss mods* återfinns skönlitterära exempel i ungdomsböcker som Stig Malmbergs *Klass II B* (1970), Gun Jacobsons *Hela långa dagen* (1973), Börje Isaksons *”Fixa nåt...”* *”Vaddå?”* (1974), Gunnel Beckmans *Försök att förstå* (1971) och *Ett slag i ansiktet* (1976), Inger Brattströms *Läsningen* (1977), Lars Petersons *”Snöret”* (1978), Anna Rudbergs *Var inte rädd för Lena!* (1979) och Anna-Greta Winbergs *Leva häftigt* (1979).⁶ Samma motiv går igen i ungdomspjäser och musikstycken av exempelvis teater- och rockgruppen

Nationalteatern samt i filmer som Janne Halldoffs *Stenansiktet* (1973).

Miljonprogrammet introducerades av Socialdemokraterna i ett försök att lösa bostadsbristen. En miljon nya lägenheter och småhus skulle färdigställas under loppet av tio år. Projektet var enormt särskilt med tanke på att det då enbart bodde 7,5 miljoner människor i landet. Också idéerna bakom projektet var storslagna. Meningen var att miljonprogrammet skulle representera ett modernt och funktionellt välfärdsland. I Sverige revs de gamla stadskärnorna delvis som en symbolisk gest. Den nya moderna människan skulle släppa allt det gamla och träda fram som en varelse utan bakgrund. Man tänkte sig att rasfördomar, främlingsfientlighet och klassklyftor skulle övervinnas med hjälp av en totalförändring av bland annat stadsmiljön.⁷ Med det följde föreställningar om ett bättre liv och tryggare uppväxtmiljöer för landets urbana arbetarklass. När Skärholmen – vid den tiden norra Europas största ytterstadscentrum – invigdes 1968 löd Prins Bertils tal: ”– I förhoppning att Skärholmen skall motsvara allas förväntningar om en bättre stad, en stad för lyckligare människor, en stad för ett rikare liv, kort sagt en stad värd att leva i, förklarar jag Skärholmens centrum för invigt.”⁸

Många människor fick det definitivt bättre. Arbetarklassfamiljer flyttade ut till funktionella, lättstädade, ljusa och välplanerade lägenheter. Det fanns tvättstugor i källaren, daghem för småbarn på andra sidan gatan, stora parkeringsplatser och nya snabba bilvägar och tunnelbane- eller pendeltågslinjer in till city.⁹ Men samtidigt var det som att en grupp glömdes bort: ungdomarna.

Ett slående exempel på hur förorten gestaltas som skapad för vuxna återfinns i *”Snöret”* av Peterson. Romanen utspelar sig i Jakobsberg i Järfälla kommun och

handlar om tonåriga hårdrockaren Snöret och hans vänner. Förortsmiljön beskrivs så här:

Så här på eftermiddagen är det bara hemmafruar med småbarn hemma. Bilarna står där mest på nätterna och varje morgon kommer husens manliga innevärdare ut och sätter sig en i varje bil. Sen åker de till sina jobb någonstans. Kanske till och med på andra sidan stan.¹⁰

Jakobsberg beskrivs som en sovstad utformad för vuxna arbetande män och hemmafruar med småbarn. Utan ett jobb att åka till eller barn att ta hand om framstod de nya orterna som isolerade. Det positiva tonläget från Prins Bertils invigningstal i Skärholmen tystnade snabbt. Ett knappt decennium senare hade bilden av höghusförorterna gått från utopi till dystopi. Under 1970-talet kom orter som Skärholmen, Jakobsberg och Bredäng att bli till nya symboler för det socialt avvikande och då särskilt för avvikande ungdomar.¹¹

Vad återstår då för ungdomarna att göra? Jo, att dricka förstås eller som det unga punkbandet Ebba Grön uttrycker det i låten ”We’re Only in it for the Drugs” (1979) från samma tid:

Det finns inget att göra i den här trista förorten, det finns ingenting här för oss.
Nä, ursäkta jag överdrev lite grann,
vi kan ju knarka, supa och slåss.¹²

Misstron mot höghusförortens förmåga att uppfostra unga växte och mellanölet blev en tacksam projektyta för en mängd ungdomsrelaterade problem. Misshandel, våldtäkter, stölder och droger sattes i samband med öl-drickande. Alkoholmissbruket skyldes i sin tur på stadsmiljöns bristande förmåga att sysselsätta sina tonåringar. I häftet *Om mellanöl*

(1973), utgivet av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, står det till exempel att ”om ungdomen fick fler möjligheter till intressanta hobbies på sin fritid skulle man inte samlas enbart för att dricka mellanöl”.¹³

Det finns ett tydligt samband i tidens kultur mellan miljonprogrammet, mellanölet och ungdomarna. Tonåringar och öl-drickande likställs med det nya stadslandskapet. ”De skrällde som tomma ölburkar i en stentrappa”, står det i Isaksons *”Fixa nåt...”* *”Vaddå?”*.¹⁴ Hans text är en parafra på en uppmärksam debattartikel publicerad i *Dagens Nyheter* ett par år tidigare. Under rubriken ”Riv Skärholmen” kritiserade Lars-Olof Franzén miljonprogrammets nya områden:

Skärholmens skyline är en kuliss kring ett förortscentrum som är ett av de mest människoföraktande som hittills byggts [...] vinden blåser mellan husen och affärerna är stängda och ingen har något där att göra, för det enda man kan använda Skärholmens centrum till är att rulla engångsglas så det låter riktigt jävligt mellan väggarna. Riv det!¹⁵

Hans artikel utgjorde startskottet för den så kallade ”Skärholmsdebatten”, som blossade upp endast två dagar efter stadsdelens invigning 1968.¹⁶ Som synes ekar Franzéns ord i den samtida ungdomslitteraturen. För är det några som kan låta riktigt jävligt mellan väggarna så är det ungdomslitteraturens tonåriga protagonister.

THREE TOWNS ÄR SKÖNT

Att mellanölet omvandlades till själva snubben för det sena 1960- och 1970-talets generationsuppror har också mycket med dess marknadsföring att göra. Reklamen bidrog till att förvandla ölburken till en identitetsmarkör, starkt

förknippad med ett samtida ungdomligt förakt mot folkhemmets normer och sociala gemenskap.¹⁷

I den reklam som föregick lanseringen av ölet Three Towns mellanklass befästes till exempel relationen mellan drycken och en samtida ungdomskultur. Under sloganen ”Three Towns är skönt” avbildades snygga modsungdomar i manchestertkläder, som drack öl och lyssnade på LP-skivor. Ungdomarna sitter på golvet eller i gräset, modernt klädda och avslappnade. På en bild sitter ett ungt par tätt sammanslingrade. De har både jeans på sig och stöder sina två ölglas mot knäna. Flickan är barfota och det ser ut som killen precis ska till att viska något i hennes öra. Stämningen är intim. Bilderna måste ha stått i bjärt kontrast till 50-talets kärnfamiljskoncentrerade och könsstereotypa marknadsföring.

Under 1970-talet fanns en kritik mot de verklighetsfrånvända ideal som reklamen presenterade. I *Mellanöl – Ett ungdomsproblem* beskrivs reklamen som problematisk för att den så tydligt riktar sig till just ungdomar:

I psykedelisk färgprakt har ölproducenterna fyllt affischtavlor och annonssidor med förförisk reklam. Sköna ungdomar har sträckt ut sig i roddbåtar, med somargröna vassruggar i bakgrunden, och ölburkarna inom bekvämt räckhåll framför sig. På trevliga partyn har flickor och pojkar ömt lutat sina huvuden mot varandra med ölglasen i händerna.¹⁸

För många av de nya konsumenter reklamen riktar in sig på, är glappet mellan vardag och idealbild stort. Mellanölen ingår plötsligt i drömmen om ett bättre liv, vilket leder till en ökad konsumtion bland unga.

Det var inte enbart i rapporter som *Mellanöl – Ett ungdomsproblem*, som reklamen pekades ut som problematisk. I sam-

tida ungdomslitteratur gestaltas den många gånger som något som leder till brott. Ett representativt exempel återfinns i Börje Isaksons roman *”Fixa nåt...” Vaddå?* (1974). Verket utspelar sig i Skärholmen och handlar om hur ett gäng ungdomar – Bengan, Kenta, Lelle och Snorre – hamnar i en negativ spiral av missbruk och våld. Reklamen utmålas som en bidragande orsak till den hemska händelseutvecklingen. Isakson skriver: ”I det livsmönster de beundrade ingick tuffa bilar, salta båtar, kåta, snygga brudar och sprit och öl som naturliga ingredienser.”¹⁹

Eftersom protagonisterna är i fjortonårsåldern är reklamens livsmönster ouppnåeligt. De får inte ens köpa mellanöl ännu. Diskrepansen mellan ideal och verklighet leder i sin tur till kriminella handlingar. Efter att ha blivit nekad att köpa öl i det lokala varuhusets livsmedelshall går ungdomarna vidare till EPA för att istället försöka stjäla den: ”De gick in i varuhuset med en känsla de aldrig haft förr. [...] Nu hade de kallblodigt bestämt ett tillvägagångssätt för att stjäla.”²⁰

Pojkarna misslyckas med sin plan och blir utan öl. Ändå har de utvecklats av händelsen. Beslutet att stjäla ölen gestaltas som en helt ny erfarenhet, de har upplevt ”en känsla de aldrig haft förr”. Pojkarnas utvecklingsprocess går emellertid i fel riktning enligt den moral som Isakson och vuxenvärlden förespråkar. Parallellt med att Three Towns förknippas med psykedelisk rock, modskultur och nytt mode framställs de i andra sammanhang som en inkörsport till grövre missbruk samt en orsak bakom kriminalitet, gatuvåld och våldtäkter.

SLÅ PENSIONÄRER PÅ KÄFTEN

Kombinationen mellanöl, ungdomar och miljonprogramsmiljö var under 1970-talet nära på livsfarlig. I såväl utredningar som film och litteratur dyker samma våld-

samma scener upp: Berusade ungdomar från de nya höghusområdena attackerar oskyldiga pensionärer. Rädslan var inte ogrundad utan hade viss grund i verkliga händelser i landet. Poliskommissarie Olof Björkman från Midsommarkransens polistation berättar i en intervju 1970:

Ett tag var det en ren sport i ölgängen att ge sig på äldre. I en utredning, som jag hade, knuffade de omkull en gammal man i samband med att en massa folk passerade en tunnelbanespärr. Gänget jublade över att de fällt en gamling. De var väldigt förtjusta över det.²¹

Samma tema är utgångspunkten för flera ungdomsromaner. I bland annat Malmbergs *Klass II B* – vars titel syftar på mellanölets skatteklass – och Isaksons *”Fixa nåt...”* *”Vaddå?”* skildras dylika ”ölgäng”. Isaksons berättelse slutar i en cell på polistationen. Bengan, Kenta, Lelle och Snorre – som tidigare stulit mellanöl på EPA – följer efter en dam och i en gångtunnel i utkanten av Skärholmen centrum slår de ner henne. På nästa morgons löpsedlar kan man läsa: ”Äldre dam nedslagen av berusad 14-åring”.²²

I *Klass II B* händer samma sak. Huvudpersonen Eddie väns Jackie dricker allt mer och konsekvenserna är ödesdigra. En morgon möts Eddie av rubriken:

ÄLDRE MAN SLAGEN MEDVETS-
LÖS VID T-BANA. ÖVERLEVER EJ?
[...] Ögonvittnen uppger att mannen träf-
fats i huvudet av en fylld ölburk. Han hade
strax före dådet råkat i dispyt med ett tiotal
ungdomar som har T-banan som tillhåll på
kvällarna.²³

Eddie förstår att det är Jackie som kastat ölburken på den äldre mannen. Isaksons och Malmbergs romaner utgör tydliga inlägg i en pågående debatt om mellanölet.

Det finns även flera liknande exempel från den samtida film- och musikvärlden. Jan Halldoffs film *Stenansiktet* (1973), inspelad i Skärholmen och inspirerad av Stanley Kubricks *A Clockwork Orange* (1971), handlar även den om ett gäng ungdomar i en höghusförort. Den inleds med en scen där några tonåringar sitter i en trappa utanför Skärholmens tunnelbaneingång. De dricker mellanöl, förlämpar förbipasserande, skrånar och röker. Sedan springer de tillsammans upp för en trappa, välter ut matkassarna för två äldre kvinnor, knuffar till en man – också han har en ölburk i handen – för att sedan vandra vidare genom gångtunneln mellan centrum och hissen upp till Ekholmshöjden.

Scenen är mycket likt öppningsscenen i Stanley Kubricks *A Clockwork Orange*. Ofredandet av de vuxna som passerar spärrarna i tunnelbanan känns också igen från Stefan Jarls film *Dom kallar oss mods*, där huvudpersonerna Kenta och Stoffe skriker ”Svenssons” efter män i kostym utanför Sergels torgs T-banepuppång. Men mest kända är kanske ett par rader från teatergruppen och rockbandet Nationalteaterns ”Barn av vår tid” (1978), från skivan med samma namn:

Vårat tidsfördriv
är att slå pensionärer på käften
eller hur
lilla mamma?²⁴

Låten är ett försök att skildra såväl de rädslor som det hopp som omger 1970-talets unga generation. Det finns en slitning i texten mellan samhällets negativa förväntningar på ungdomarna och deras faktiska aktiviteter och drömmar. Berusningen inkluderar såväl rädslor som hopp.

MOTKULTUR

Öldrickandet är nämligen inte enbart negativt gestaltat. Det är en källa till gemenskap och starkt identitetsskapande. Den ideala bild av ungdomligt samkväm som Three Towns lanserade i sin tidigare nämnda kampanj ekar i skildringar av drickande ungdomar. I Anna Rudbergs skildring av en 13-årig punkare, *Var inte rädd för Lena!* (1979), är till exempel ett par mellanöl i gröngräset det bästa man kan tänka sig och ett sätt att fly undan en hård verklighet: ”Vi skulle haft varsin öl, och så kunde vi gått ut och satt oss i parken, där bakom den gamla nedlagda musikskolan du vet, där är aldrig nåt folk...”²⁵

Traditionellt sett har berusning ofta gestaltats som subversiv. Till exempel skriver den franske poeten Charles Baudelaire i prosapoemet ”Berusa er” (”Enivrez-vous”): ”För att inte bli Tidens förpinade slavar, berusa er, berusa er utan uppehåll! Med vin, med poesi eller dygd, allt efter behag!”²⁶ Ruset står i ett motsatsförhållande till det moderna samhällets ständiga framåtskridande. Den berusade ställer sig utanför det kapitalistiska systemets progressionsideal. Fyllan utgör i Baudelairens dikt ett slags motkultur, vilken förändrar individens upplevelse av såväl tid som rum. Detta sätt att se på individen och samhället går igen i det sena 1960- och 1970-talens motkultur, vänster- och hippierörelse. Berusningen är en viktig komponent i många samtida gestaltningar av revolt och generationsuppror.

Det går att dela upp berättelser om berusning i två kategorier: de som upprätthåller ordning och de som utmanar ordningen. De förstnämnda företräder den rådande maktordningen och förmedlar moral, normer och värderingar. I den andra typen överträds samma morals, normers och värderingars gränser, ofta utifrån en marginell position.²⁷ Gestaltningar av mellanöl tillhör uteslutande den andra sor-

ten. I verk som *Dom kallar oss mods*, *Var inte rädd för Lena!*, *Klass II B* och *”Fixa nåt...”* ”Vaddå?” är det vuxenvärldens och medelklassens normer som ifrågasätts.

En stilbildande positiv gestaltning av mellanöl återfinns i Nationalteaterns *Livet är en fest* (1972). Pjäsen skildrar en generationskonflikt och spelades bland annat på ungdomsgårdar. Fem män sitter på scenen och dricker, till vänster två medelålders arbetare i ett välordnat kök och till höger tre tonårsskilar i ett källarförråd. Scenerna växlar mellan grupperna. Scenografin bestod av en skärm mot vilken bilder av höghus projiceras. När pojkarna blir fulla började de drömma, först om tjejer och filmhjältar men sedan allt mer om samhället och hur det skulle kunna vara. Drömmarna projicerades på duken. Publiken fick se höghusen bytas ut mot ett framtidsland utan arbetslöshet, stress eller bilar. I en dåtida recension i Göteborgs-Tidningen beskriver Göran Zachrison pjäsen som ”ett vetekorn som kan gro gott i många huvuden” och menar att vi måste ”få sådana här bilder som pekar framåt”.²⁸

Intressant i detta sammanhang är att det faktiskt är mellanölet som föder pjäsens drömmar. Kanske är det också där som svaret på frågan om mellisens ikonstatus finns. I skildringar likt Nationalteaterns eller Jarls förändrar öldrickandet relationen mellan tonårskropp och omgivande stadsmiljö i grunden. Det ändrar den nya generationens förhållande till miljonprogrammet, till Sverige och till föräldragenerationen. Höghusen byts ut mot utopiska framtidsbilder.

Idag är mellanölsburken fylld av mening, känslor, politik men även nostalgi. Rusets inverkan på relationen till staden och den äldre generationen har lämnat djupa spår i svensk historia. På Flashback den 6 februari 2017 skriver till exempel profilen ”Pukeeye”, som enligt egen uppgift var i tonåren under 1970-

talet: ”kring 76 började allt falla samman, nya kyliga vindar började blåsa i samhället. Dekaler med texten ’Fri företagsamhet bra för Sverige’ började dyka upp på de finare och dyrare bilarna.” En person under alias ”DrSvenne” svarar:

Nja det kom väl senare när mellanölet försvann, det var startskottet för Sveriges undergång. Många drack gravöl då – fruktansvärt. Hörde om någon stackare som hamstrat mellanöl – men burkarna frös

sönder på vintern i garaget, Många tårar fälldes då, sen dess har det gått utför...²⁹

Nära ett halvt sekel har passerat sedan mellanölet försvann från de svenska livsmedelsbutikernas hyllor. Ändå är det fortfarande ölet som framhävs som sinnebild för miljöprogramsåren, som den dröm om ett annat land som 1960- och 70-talets ungdomar hade. Det är fortfarande ”något symboliskt” över mellanölet, om än uppblandat med lika delar nostalgi.

FOTNOTER

1. Lennart Johansson, *Staten, supen och systemet: Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*, Stockholm: Symposion, 2008, s. 410f.
2. Johansson 2008, s. 411f.
3. För vidare läsning om begreppet moralpanik se Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford: Robertsson, 1980.
4. Amelie Byström-Näswall et al., *Mellanöl – Ett ungdomsproblem*, Stockholm: Stockholms universitet, 1970, s. 30.
5. Lydia Wistisen, *Gångtunneln: Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*, Stockholm: ellerströms, 2017, s. 180–190; Karin Helander, *Från sagospel till barntragedi: Pedagogik, förströelse och konst i 1900-talets svenska barnteater*, Stockholm: Carlsson, 1998, s. 197.
6. För fler ex. se Bibliotekstjänsts genrelistor Rolf Lundqvist, *Tala med barnen om – Alkohol*, Lund: Bibliotekstjänst, 1980; Ann Davidson, *Hänga, röka, kröka*: Urval, Lund: Bibliotekstjänst, 1982.
7. *Miljöprogram och media: Föreställningar om människor och förorter*, Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilampi (red.), Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 26.
8. Citerat ur Karl-Olov Arnstberg och Lars Ekenborn, *Tio år efteråt: Skärholmen – anteckningar och fotografier*, Stockholm: Liber, 1979, s. 135.
9. Ericsson et al. 2002, s. 26.
10. Lars Peterson, ”Snöret”, Stockholm: Gidlund, 1978, s. 7.
11. *I stadens utkant: Perspektiv på förorter*, Karl-Olov Arnstberg och Ingrid Ramberg (red.), Stockholm: Mångkulturellt centrum, 1997, s. 75.
12. Ebba Grön, ”We’re Only in it for the Drugs”, i *We’re Only in it for the Drugs*, Stockholm: Mistlur, 1979.
13. Gunnar Lindkvist och Lars Svedberg, *Om mellanöl*, Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, 1973.
14. Börje Isakson, ”Fixa nåt...” ”Vaddå?”, Stockholm: Bonniers, 1974, s. 90.

15. Lars-Olof Franzén, ”Riv Skärholmen!”, *Dagens Nyheter*, 19 september 1968.
16. För en utökad redogörelse om debatten se Lisbeth Söderqvist, *Att gestalta välfärd: Från idé till byggd miljö*, Stockholm: Formas, 2008, s. 271–278.
17. Johansson 2008, s. 455.
18. Byström-Näswall et al. 1970, s. 10f.
19. Isakson 1974, s. 42.
20. Isakson 1974, s. 46.
21. Byström-Näswall et al. 1970, s. 21.
22. Isakson 1974, s. 116.
23. Stig Malmberg, *Klass II B*, Stockholm: Geber, 1970, s. 65f.
24. Nationalteatern, *Barn av vår tid*, Göteborg: Nacksving, 1978.
25. Anna Rudberg, *Var inte rädd för Lena!*, Stockholm: Författarförlaget, 1979, s. 15.
26. Charles Baudelaire, *Prosadikter*, övers. Erik Blomberg, Stockholm. Lind & Co, 2000, s. 89.
27. Susanne Waldén, *Berättad berusning: Kulturella föreställningar i berättelser om berusade personer*, Uppsala universitet: Institutionen för kulturantropologi och etnologi, 2010. Se kapitel ”Berättelser som upprätthåller ordning”, s. 105–145; ”Berättelser som utmanar ordningen”, s. 145–181.
28. Göran Zachrisson, ”Gå och se Nationalteatern!”, *Göteborgs-Tidningen*, 19 januari, 1973.
29. Flashback, 6 februari, 2017, <https://www.flashback.org/t2760946p4#>. Inläggen är hämtade 10 januari 2019.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Arnstberg, Karl-Olov, och Lars Ekenborn, *Tio år efteråt: Skärholmen – anteckningar och fotografier*, Stockholm: Liber, 1979.
- Baudelaire, Charles, *Prosadikter*, övers. Erik Blomberg, Stockholm. Lind & Co, 2000.
- Byström-Näswall, Amelie, et al., *Mellanöl – Ett ungdomsproblem*, Stockholm: Stockholms universitet, 1970.
- Cohen, Stanley, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford: Robertsson, 1980.
- Ebba Grön, ”We’re Only in it for the Drugs”, i *We’re Only in it for the Drugs*, Stockholm: Mistlur, 1979.
- Flashback, 6 februari, 2017, <https://www.flashback.org/t2760946p4#>. Hämtat 10 januari 2019.
- Franzén, Lars-Olof, ”Riv Skärholmen!”, *Dagens Nyheter*, 19 september 1968.
- Helander, Karin, *Från sagospel till barntragedi: Pedagogik, förstärkelse och konst i 1900-talets svenska barnteater*, Stockholm: Carlsson, 1998.
- Isakson, Börje, *”Fixa nåt... ”Vaddå?”*, Stockholm: Bonniers, 1974.
- I stadens utkant: Perspektiv på förorter*, Karl-Olov Arnstberg och Ingrid Ramberg (red.), Stockholm: Mångkulturellt centrum, 1997.
- Johansson, Lennart, *Staten, supen och systemet: Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*, Stockholm: Symposion, 2008.
- Lindkvist, Gunnar, och Lars Svedberg, *Om mellanöl*, Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, 1973.
- Malmberg, Stig, *Klass II B*, Stockholm: Geber, 1970.
- Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter*, Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilampi (red.), Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2002.
- Nationalteatern, *Barn av vår tid*, Göteborg: Nacksving, 1978.
- Peterson, Lars, *”Snöret”*, Stockholm: Gidlund, 1978.
- Rudberg, Anna, *Var inte rädd för Lena!*, Stockholm: Författarförlaget, 1979.

Waldén, Susanne, *Berättad berusning:*

*Kulturella föreställningar i berättelser om
berusade personer*, Uppsala universitet:
Institutionen för kulturanthropologi och
etnologi, 2010.

Wistisen, Lydia, *Gångtunneln: Urbana
erfarenheter i svensk ungdomslitteratur
1890–2010*, Stockholm: ellerströms, 2017.

Zachrisson, Göran, ”Gå och se Nationaltea-
tern!”, *Göteborgs-Tidningen*, 19 januari,
1973.